

Весна Дуканац¹*Висока школа социјалног рада, Београд***Сања Ђурђевић²***Висока школа социјалног рада, Београд*

ПОРОДИЦЕ АДОЛЕСЦЕНАТА У СУДАРУ СА НОВИМ ВРЕМЕНОМ: ИЗМЕЊЕНО ФУНКЦИОНИСАЊЕ ИЛИ НОВИ ВИДОВИ ЗАВИСНОСТИ

Сажетак

Технолошки напредак, као тековина новог времена, доноси нову димензију и у индивидуалном функционисању младих генерација и у вечитом трансгенерацијском сукобу. Ослањајући се добро на познате постулате породичне динамике, животне циклусе у породици, још увек, дефинишемо у односу на значајне догађаје и развојне фазе појединих чланова породице. Једна од најзначајних фаза и у индивидуалном и у породичном развоју представља период када деца улазе и пролазе кроз адолесценцију. Адолесценција је развојно нормативна криза коју карактерише висок потенцијал раста, али и несталне снаге Ега, које појачавају вулнерабилност личности ка социопатолошким појавама и психопатологији. Са друге стране, сви развојни проблеми, социопатолошке појаве или структурисана психопатологија адолесцената, представљају екстернализацију родитељских индивидуалних нерешених проблема или проблема у родитељској дијади. Технолошке новине, увођењем новог начина комуницирања, додатно продубљују потенцијал за трансгенерацијски сукоб у овом најостеливијем периоду живота и за адолесцената и за породицу. Рад има за циљ да укаже на карактеристике здраве породице са адолесцентом, али и на специфичности проблематичних породица са посебним освртом на функционисање породица адолесцената са проблемима злоупотребе и нових видова зависности.

Кључне речи: породица, адолесценција, породично функционисање, проблеми нових зависности

1 Доцент, yesna.dukanac@asp.edu.rs

2 Доцент, sanja.djurdjivic@asp.edu.rs

1. УВОД

„Адолесценција је развојни период брзих физичких, психолошких, социо-културолошких и когнитивних промена, које адолесценти треба да савладају за кратко време и да истовремено успоставе свој идентитет и аутономију“.³ Фројдовим психоаналитичким речником речено, адолесценцију одликује нестабилна и често нефункционална „равнотежа“ између снажног Ида, фрагилног и вулнерабилног Ега, нестабилног и нефункционалног Суперега и хипертрофисаног и недостижног Его идеала.⁴ Ериксоновим, психосоцијалним речником речено, адолесценција је развојно-нормативна криза, тј. нормална фаза повишеног конфликта коју карактерише нестална снага Ега, али висок потенцијал раста⁵ Све то као последица наглих и силних телесних промена, због чега тело постаје реорганизатор психе.

Ослањајући се на тврдње француског психоаналитичара Венсана⁶ да се адолесценција може дефинисати као период три одвојене позиције које се сукцесивно смењују: пубертетски хаос, централна нарцистичка депресија и поновно откривање објекта, домаћи аутори овим адолесцентним одредницама придодују и сепарацију и анксиозност.⁷ Уз почетну дилему шта из чега произилази, адолесценцију виде као једну велику сепарацију која у основи има регресију. Ова регресија је пролазног карактера и има за циљ прогресију у развоју. Неминовна је и помаже адолесценту да се ослободи и превазиђе старе инвестиције, да дезинвестира примарне инфантилне објекте и достигне нове, узрасту примереније инвестиције. Дезинвестирање примарних објекта представља одбацивање помоћи родитељског Ега што за собом повлачи слабљење адолесцентовог Ега и условљава транзиторне поремећаје у његовом функционисању.

Дијаметрално супротне промене расположења могу бити видљиве чак и у току једне сеансе са достизањем сасвим различите дубине поремећаја: од неуротичног до психотичног нивоа. Све ове

3 Војислав Ђурчић, Загорка Брадић, „Преображај у адолесценцији“, у зборнику: Адолесценција – револуција и еволуција у развоју (приредио: Војислав Ђурчић), ИП Жарко Албуљ, Београд, 1997, стр. 21.

4 Војислав Ђурчић, „Тражење смисла у новој адолесцентној реалности“, у зборнику: Трагање за смислом (приредио Војислав Ђурчић), ИП Жарко Албуљ, Београд, 2004, стр. 11.

5 Ерик Х. Ериксон, Идентитет и животни циклуси, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр. 105.

6 Mishel Vensente, „Kakav kraj za adolescenciju?“, u zborniku: Adolescencija – revolucija i evolucija u razvoju (priredio: Vojislav Ćurčić), IP Žarko Albulj, Beograd, 1997, str. 72.

7 Весна Брзев Ђурчић, „Сепарација у адолесценцији и терапеут“, у зборнику: Адолесценција – револуција и еволуција у развоју (приредио: Војислав Ђурчић), ИП Жарко Албуљ, Београд, 1997, стр. 82

промене изазивају анксиозност променљивог нивоа, врло уобичајену у адолесценцији. Описани процес, иако буран и често тешко прихватљив за родитеље, представља нормално пролажење кроз адолесценцију, јер су регресивна стања ума, иначе, карактеристична за фазе и моменте новог учења и развоја. Међутим, уколико регресивни феномени не ухвате правац прогресивних тенденци, долази до абнормалности у развоју и могућности да транзиторни квалитет психопатологије прерасте у структурисану психопатологију. Већу шансу за овакав исход имају адолесценти који су, из било којих разлога, били екстремно везани за своје родитеље, адолесценти чији родитељи имају значајан степен дијагностиковане или недијагностиковане, али присутне психопатологије и адолесценти чији родитељски нарцизам спречава адолесцените да се осамостале и издвоје као засебне личности.

Адолесцентни период увек представља велики изазов, како за адолесцените који кроз њега пролазе, тако и за родитеље и њихово заједништво. Све ствари које су лоше постављене у детињству, у адолесценцији добијају поновни, али много већи значај за адолесцените. Све прећутне несугласице и разилажења родитеља, која су до тада могла да се толеришу, сада постају јаснија и достижу ниво великих конфликта. Уколико психолошки развој родитеља „није одрађен“ на правилан начин и уколико њихово родитељско заједништво није квалитетно, велика је вероватноћа да оптимални услови за психолошки развој адолесцената неће бити остварени.

Рад има за циљ да укаже на карактеристике здраве породице са адолесцентом, али и специфичности проблематичних породица са посебним акцентом на функционисање породица адолесцената са поремећајем понашања и адолесцената са проблемима злоупотребе и зависности.

2. КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗДРАВЕ И ФУНКЦИОНАЛНЕ ПОРОДИЦЕ

Породица функционише као живи систем који је у сталној промени. У том живом систему свако зна своје место и улогу. То је основни предуслов за правилно испуњење развојних задатака породице у целини, али и свих чланова посебно.⁸ Иако савремена друштвена стремљења доносе могућност самачког живота, одвојеног од породице одакле се потекло и без жеље за стварањем сопственог породичног окружења, већина људи углавном читав живот проводе у породици. Најпре у примарној породици, у којој су се

8 Мила Вуков, Путеви и странпутице породице, ГИП „Култура“, Београд, 1994, стр. 12.

родили, расли и сазревали. Касније у секундарној породици, коју су сами формирали улазећи у брак, рађајући и подижући сопствену децу.

У здравој породици присутна је богата и сложена размена разноврсних осећања међу члановима породице. Таква размена ствара климу у којој се развија личност детета, изграђује његов идентитет механизмима идентификације и започиње његова социјабилност⁹ Упростијено речено, личност се може дефинисати као низ сукцесивних идентификација са значајним објектима: од родитеља у раном детињству, преко наставника, вршњака, особа из света уметности, спорта и јунака из литературе у младости, па све до идентификације са групом и апстрактним идејама (нација, слобода, правда, итд.) у зрелом добу. Међутим, родитељи, као први и најзначајнији узор идентификације у детињству, доживљавају се као свемоћни и величанствени. Ране идентификације са родитељима остављају најдубље и најтрајније трагове у личности, вршиће значајан утицај на одабир обележја са којима ће се дете накнадно идентификовати. Централно место идентификације у психичком развоју потврђено је савременим лонгитудиналним студијама, уз истицање квалитативне разлике у односу на пол родитеља: улога мајке је да пружа сигурност, а очева да подстиче истраживања. Утицај очева на развој деце и адолесцената, ретко се остварује независно од мајки. Ове улоге нису симултане, већ сукцесивне.¹⁰ Значај мајки највећи је у најранијем периоду детињства, да би касније лагано опадао. Значај очева појављује се касније, траје дуже и води успостављању пресудно важних аспеката личности идентитета. Сматра се да је однос са оцем, детету показатељ правца даљег развоја и његов подстицај. Лонгитудиналне студије говоре да укљученост оца у развој деце и адолесцената, смањује опасност од појаве поремећаја понашања и антисоцијалног понашања, а повећава доживљај среће.

Најчешће карактеристике здраве и функционалне породице су: јасне међугенерациске границе, комплементарност родитељских улога, практиковање правила породичног функционисања и неговање толерантног односа са поштовањем посебности и аутономије појединих чланова. Међусобни односи здраве породице испуње ни су лагодношћу, топлином, слободном разменом осећања, коришћењем хумора уз неговање вештина договарања и решавања

⁹ Невенка Тадић, Психијатрија детињства и младости, Научна КМД, Београд, 2006, стр. 53.

¹⁰ Александар Димитријевић, „Улога очева пре, током и после едипалне фазе развоја“, у зборнику: Психотерапија и психодинамика у свету Едипа и Електре (приредио Бранко Ђорић), Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2011, стр. 130.

проблема. Иако се труди да прати савремене токове, који је мењају и обликују, здрава породица се наслања на традицију из које црпи свој идентитет, осећање укоренјености и континуитета. Важна карактеристика здраве породице је поседовање способности прихватања промена.¹¹ Иако свака промена са собом носи анксиозност различитог степена испољавања, здраве породице су у стању да се на адекватан начин носе са њом. То не угрожава њихово добро функционисање, а отвара пут даљем психолошком развоју.

Током времена, породични односи се усложњавају и диференцирају кроз одређене развојне циклусе породице. Животне циклусе у породици можемо дефинисати у односу на значајне догађаје и развојне фазе појединих чланова породице. У системској породичној терапији, позната је подела животних циклуса породице на: почетне породице; породице са сасвим малим дететом; породице са предшколским дететом; породице са школским дететом; породице са адолесцентом; „растурајуће породице“ – када деца одлазе од родитеља; постродитељске породице и остареле породице.

Попут индивидуалног развоја, сваки прелазак из једне у другу фазу представља одређени стрес и за породицу и за појединца у породици. Иако стрес може бити развојно подстицући, истовремено је и потенцијална тачка раздора или јављања симптома и на породичном и на индивидуалном нивоу.

3. ПОРОДИЦА СА АДОЛЕСЦЕНТОМ

Период преласка из детињства у адолесценцију за многе породице, чак и за оне које добро функционишу, представља велики изазов по питању емотивних ресурса. Нарушена равнотежа породичног система, услед адолесценције једног или више чланова породице, представља породични изазов за успостављање нове, квалитативно другачије равнотеже. Мало истраживања је проучавало потребе родитеља у овој животној фази. Спорадична и успутна разматрања сугеришу да је адолесценција за родитеље „путовање налик оркану“¹² и да узима већи данак кад је у питању ментално здравље родитеља, него када је у питању ментално здравље адолесцената. Родитеље тада карактерише улазак у средње године и почетак лаганог старења. То је период ниске тачке у брачном животу и животном задовољству родитеља, као дезидеализацијом од стране своје деце, а поседују и дијаметрално супротну перцепцију

11 Оливера Марковић, „Обични људи, здрава породица“, у зборнику: Путеви и странпутице породице (приредила Мила Вуков), ГИП „Култура“, Београд, 1994, стр. 24.

12 Laurence Steinberg, Amanda Morris, „Adolescent Development“, Annual Reviews of Psychology, Annual Reviews, Palo Alto, no. 52/2001, pp. 84.

времена. Адолесценти имају перцепцију експанзивног развоја, док родитељи перцепцију своје ограниченост у даљем току живота. Због свега описаног осећају се мање ефикасним као родитељи и постају врло узнемирени. Резимирано речено, период у коме нечије дете улази у адолесценцију, окарактерисан је као ниска тачка у животном задовољству за родитеље и чини се да је посебно тежак за родитеља оног пола ког је сам адолесцент.

Концепт нарушене породичне равнотеже и потребе њеног поновног успостављања, мењао се током времена. Савремена неоналитичка схватања, конфликт виде као интрапсихички, а не као бихејвиорални садржај. Конфликт наравно може бити и бихејвиорални, тј. отворен конфликт на релацији родитељ-адолесцент, али само код адолесцената чији је дотадашњи развој био пребојан проблемима и проблематичним релацијама. Као пожељан исход истиче се успостављање осећаја индивидуалности адолесцента у контексту блиских, а не удаљених, породичних веза¹³ Дакле, савремена схватања наглашавају да отворен проблем или супротстављања на путу успешне индивидуализације адолесцента нису неопходна.¹⁴ Нова равнотежа је она у којој адолесцент, који је здраво прошао кроз процес индивидуализације, ужива у топлим и блиским односима са својим родитељима који су постепено дозволили повећање његове аутономије. У овим новијим моделима, родитељима се даје активнија улога у процесу индивидуализације адолесцента у смислу пружања одговарајуће аутономије у складу са узрастом адолесцента, али уз задржавање тоглог и присног односа. Код здравих породица, адолесцент и даље одговара на родитељски ауторитет, наставља да тражи родитељске савете, али то ради иза кулиса веће слободе.

Укратко речено, здраве породице које пружају осећај сигурности, однос пун љубави тоpline и поштовања, даће адолесценте који развијају веће самопоштовање, зрелије способности борбе са животним проблемима и могућност да слободно изразе своје мишљење унутар породичног контекста. Насупрот томе, породице које немају одлике и достигнуте нивое здраве породице, даће адолесценте смањене аутономије, повећаног ризика за развој страха и депресије. Због осећаја неприпадности и неповезаности са породицом, могућност развијања проблематичног понашања код ових адолесцената биће већа.¹⁵

13 Joseph Adelson, Margery Doehrman, „The Psychodynamic Approach to Adolescence“, in: Handbook of Adolescent Psychology (ed. Joseph Adelson), Wiley, New York, 1980, pp. 102.

14 Ruthellen Josselson, „Ego Development in Adolescence“, in: Handbook of Adolescent Psychology, (ed. Joseph Adelson), Wiley, New York, 1980, pp. 198.

15 Joseph Allen, Stuart Hauser, Charlene Eickholt, Kathy Bell, Thomas O'Connor, „Autonomy

4. СПЕЦИФИЧНОСТ ПРОБЛЕМАТИЧНИХ ПОРОДИЦА

Ако породица није знала или није имала капацитета да постави блискост, равнотежу и сарадњу у интересу сопственог раста и развоја долази до застоја. Парови, касније родитељи, у таквим породицама нису успели да направе сепарацију са својим примарним породицама, иако из њих носе негативна искуства. Остају трајно емотивно ангажовани у своје родитеље и немају могућности за даље адекватне емотивне инвестиције у своје партнере и касније у своју децу. То озбиљно подрива брак, доводи до немогућности правилног праћења психолошког развоја деце, немогућности разрешења едипалне ситуације и стварања могућности развоја проблематичне адолесценције.¹⁶ За такве породице кажемо да се „опредељују за стање без промена“ јер се зауставе у једном времену и направе необичну равнотежу коју адолесценти са својим капацитетом за надолazeће промене прете да угрозе. Како у томе не успевају или док у томе не успеју, целокупна ситуација ствара простор за настајање разних психопатолошких или социопатолошких садржаја код адолесцената. Породични терапеути за ове адолесценате кажу да „стоје на средини клацкалице и наставља своју „дечију игру“ са независношћу, одговорношћу, слободом, смрћу, породицом, друштвом“.¹⁷ Важно је нагласити да уколико се развојни животни циклуси породице и важни догађаји не одвијају на прихватљив начин, биће угрожен правилан развој и породице и појединца. Тиме, застој постаје заједнички.¹⁸

Из овакве подлоге, настају различити типови неадекватних породичних образаца. За потребе рада, набројићемо најчешће дисфункционалне породичне обрасце: превише заштитнички, пермисивни, презаузети, ауторитарни, одбацујући и породице са дијагностикованом патологијом.¹⁹

Превише заштитничке породице одликују пожртвовани родитељи који су спремни све да жртвују за добробит своје деце. Међутим, овакви родитељи немају властити индивидуални живот и ко-

and Relatedness in Family Interactions as Predictors of Expressions of Negative Adolescent Affect“, *Journal of Research on Adolescence*, Wiley-Blackwell, Newark, no. 4/1994, pp. 550.

16 Mary Morgan, „On Being Able to be a Couple: the Importance of a „Creative Couple““, in: *Oedipus and the Couple* (ed. Francis Grier), Karnac, London, 2006, pp. 15.

17 Мила Вуков, „Живот на клацкалицы“, у зборнику: Путеви и странпутице породице (приредила: Мила Вуков), ГИП „Култура“, 1994, стр. 53.

18 Оливера Марковић, „Дете нам носи ципеле 44 могло би да изађе из куће“, у зборнику: Путеви и странпутице породице (приредила: Мила Вуков), ГИП „Култура“, Београд, 1994., стр. 40.

19 Richard Davis, „A Cognitive-Behavioral Model of Pathological Internet Use“, *Computer in Human Behavior*, Elsevier, Quebec, no. 17/2001, pp. 190

муникације. Сами су неостварени, несигурни и улоге су им нејасне. Због сопственог страха од одвајања, држе децу „под стакленим звоном“, све раде уместо њих и живе њихове животе. Деца оваквих породица су потпуно неспособна за самостални живот.

Пермисивне породице одликују модерни родитељи, који деци дозвољавају све оно што је њима било забрањено, под паролом „само једном се живи“. Истичу спонтаност у васпитању и теже да њихова деца живе слободно и неоптерећено са идејом да ће озбиљност и контрола доћи касније. Међутим, у основи овог псеудохуманизма стоји неспособност родитеља да прихвате одговорност за васпитавање сопствене деце. Деца оваквих породица остају нереализована и незадовољна, утопљена у своју слободу.

Породице са презаузетим родитељима одликују „присутни“ и веома успешни родитељи. Они су, по правилу, били фрустрирани немаштином у детињству. Сада у одраслом добу успешно се баве пословима од значаја за земљу и човечанство, пружајући деци најзглед све, под паролом „ако ја нисам имао, имаће моје дете“. Међутим, они само испуњавају жеље сопственог детињства. За њих су деца реинкарнација сопствене личности из детињства и као засебне индивидуе и не постоје. Деца оваквих породица одрастају са снажним осећајем дубоке празнине, занемарености и отуђености.

Ауторитативне породице одликују родитељи испуњени осећајем одговорности за будућност своје деце. Концепт васпитања оваквих родитеља може се ослањати на осећај неостварености сопствених амбиција, али може бити и исправан. Међутим, без обзира да ли је исправан или не, детету је стран. Ови родитељи, децу сматрају немоћном, незрелом и неспособном, негирајући потпуно њихову личност. Сматрају да је детињство само припрема за живот, а не фаза живота. Непопустљиви су и ригидни у својим ставовима. Деца оваквих родитеља остављају у почетку утисак прерано сазреле идеалне деце. У суштини, потискују своје потребе и изолују се. Када незадовољство пробије, настају декомпензације и разни проблеми.

Породице са одбацујућим родитељима директно приказују своју дисфункционалност. Они децу доживљавају као терет, као препреку успеху и бољем животу, као објект за оптуживање, малтретирање и злостављање. То су особе са значајним интрапсихичким тегобама, браковима са ратном атмосфером и децом сведоцима тог рата и ужаса. Деца оваквих родитеља одрастају са ужасним осећањем ерозије родитеља као идеала, велике озлојеђености и накупљене агресивности, што их чини потенцијално погодним за развој разних поремећаја и често потенцијално опасним и за себе и за околину.

Породице са дијагностикованом психопатологијом родитеља, такође, директно показују своју дисфункционалност. Оба родитеља су окупирана или својом психопатологијом и евентуалним покушајима лечења или трошењем енергије, условно речено здравог родитеља, у сукобима са болесним партнером или у његовом лечењу. Психолошка атмосфера породице, због тога је крајње нестабилна и непредвидива. Деца оваквих родитеља одрастају са базичном емоционалном и социјалном несигурношћу што ствара идеалну подлогу за структурисање од веома благих до изразито тешких поремећаја понашања, навика и личности.

Описни типови породичног функционисања су најчешћи и најпогоднији за појаву поремећаја понашања, болести зависности и неких других функционалних или структуралних поремећаја. Да ли ће деца оваквих породица развити поремећај или не и који ће поремећај развити, предмет је многих истраживања и дискусија, али и даље остаје отворена тема за будућа промишљања и изазове за терапијски и истраживачки рад. У даљем тексту осврнућемо се на специфичности две групе проблематичних породица, а то су породице адолесцената са поремећајем понашања и породице адолесцената са проблемима злоупотребе и зависности.

5. ПОРОДИЦЕ АДОЛЕСЦЕНАТА СА ПРОБЛЕМИМА ЗЛОУПОТРЕБЕ И ЗАВИСНОСТИ

Породице из којих потичу адолесценти са проблемима злоупотребе психоактивних супстанци и адолесценти зависници без обзира да ли се ради о хемијској или нехемијској зависности представљају један вид дисфункционалних породица.²⁰ То су породице у којима је суштински тешко одрастати и стицати самопоштовање, тешко учити се социјализацији и вештинама комуникације и тешко носити улоге које породица неувременењено даје.²¹ Такве породице често прибегавају сурогат решењима, без аутентичног бављења својим члановима и без могућности да младом члану помогну на путу његовог раста, развоја и социјализације. Адолесценти у таквим породицама често заузимају положај попут клацкалице: између одрастања и неодростања, породице и друштва или између живота и смрти.²² Одлике ове дисфункционалне породице су:

20 Александар Рамах, „Злоупотреба супстанци код деце и младих“, у књизи Психијатрија развојног доба (приредили Светомир Бојанин и Смиљка Деушић), Београд, Институт за ментално здравље, 2012, стр. 438.

21 Јован Букелић, Социјална психијатрија, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, стр.258.

22 Иван Димитријевић, „Кућа залазећег сунца, породица и алкохолизам“, у зборнику: Пу-

разједињеност и хаотичност, подложност променама породичних правила, слаба разумљивост породичних улога са родитељским осећањима некомпетентности, склоност склапања савеза једног родитеља са адолесцентом против другог родитеља, трансгенерацијска зависност од супстанци или компулзивног понашања типа коцкања, примитивнија организација са директнијим изражавањем конфликта. Мајке ових адолесцената се изузетно везују за своје синове до нивоа симбиотске везаности. Ово је нарочито изражено код мајки које су оптерећене негативним емотивним искуствима из сопствених примарних породица. Очеви ових адолесцената су често одсутни у смислу велике посвећености послу и каријери са мало могућности налажења времена или заједничких тема са својим адолесцентом. Такви очеви, и када су физички присутни, остају на периферији односа и емотивно су недоступни.²³

Истраживања породичног функционисања адолесцената зависника у нашој средини, седамдесетих година прошлог века, описују ове породице као социоекономски добростојеће, где су оба родитеља факултетски образована и запослена. Ови родитељи су врло ангажовани. Васпитање деце и адолесцената је наизглед демократично, суштински је неуједначено са крајностима од неоправдане толеранције до одбацавања. Крајем прошлог века ове породице су описиване као породице средњег имовинског стања у којима, наизглед, оба родитеља брину о својој деци и адолесцентима. Процес васпитања је неуједначен, са мајчином већом попустљивошћу.²⁴ Почетком овог века отпочела су истраживања породичних фактора и породичног функционисања код адолесцената који имају проблема са употребом интернета, или како се, за сада називају, „интернет зависници“. Резултати ових истраживања указују да адолесценти са зависношћу од интернета и адолесценти са проблемом коришћења супстанце имају сличне породичне факторе.²⁵ Ове породице одликује мања функционалност са учесталијим конфликтима на релацији родитељ-адолесцент, стална употреба алкохола од стране браће и сестара адолесцената и позитаван однос породице према употреби супстанци. Због свега овога сугерише се да у новијим класификацијама интернет и хемијске зависнике треба сврстати у категорију синдрома „бихејвиоралних проблема“.

теви и странпутице породице (приредила Мила Вуков), ГИП „Култура“, Београд, 1994, стр. 67.

23 Мила Вуков, „Живот на клацкалицы“, у зборнику: Путеви и странпутице породице, нав. дело, стр. 51.

24 Јован Букелић, Социјална психијатрија, нав. дело, стр. 259.

25 Ju-Yu Yen, Cheng-Fang Yen, Cheng-Chung Chen, Sue-Huei Chen, Chih-Hung Ko, „Family Factors of Internet Addiction and Substance use Experience in Taiwanese Adolescents“, Cyberpsychology & Behavior, Mary Ann Liebert, New York, no. 10(3)/2007, pp. 323-329.

Савремена истраживања прате промене породичног функционисања са напредовањем болести. Породице адолесцената који злоупотребљавају дрогу су хетерогене у односу на спољашње параметре попут образовања, социоекономског положаја и сл. Међутим, та хетерегеност се губи кад је у питању унутрашње функционисање. Повезује их дисфункционалност у родитељском систему, али и на релацијама једног или оба родитеља са адолесцентом. Породица чији је адолесцент у средњој фази када злоупотреба може, али и не мора да пређе у зависност, показује додатни степен дисфункционалности. Како родитељи тада сумњају или откривају да адолесцент узима психоактивне супстанце, у покушају да то спрече, интензивирају сукобе. Сукоби су на релацији родитељ-родитељ или један родитељ-адолесцент или оба родитеља-адолесцент и односе се на забрану излазака и дружења, критике око учења и животних ставова. Могућност интервенције полиције се интензивира. Породица чији је адолесцент у касној фази, где је развијена зависност, толико су променљиви да добијају квалитет потпуног хаоса. Смењују се свађе, убеђивања, драматичне ситуације и физички обрачуни са периодима лажног мира и опуштености²⁶

Када су у питању породице адолесцената „интернет зависника“, досадашња истраживања показују да породично функционисање представља значајан проблем у смислу формирања специфичног облика дезангажованог и дистанцираног родитељског стила. Очеви адолесцената „интернет зависника“ карактерише (пре)наглашена истрајност. У својој позитивној варијанти они су вредни, амбициозни, критични и независни, истрајни у својим настојањима упркос спољашњим препрекама и фрустрацијама. Међутим, у својој негативној (пре)наглашеној варијанти те склоности, могу добити и квалитет недоступности за друге, онда када су очеви (а код ових адолесцената скоро увек су такви) у потпуности посвећени својим циљевима и амбицијама или су нетолерантни према другим људима који су мање истрајни и упорни.²⁷ С друге стране, мајке ових адолесцената карактерише, изнад свега, повишена потрага за новинама, тежња ка променама, новим искуствима, али и импулсивност. Ово може створити један други вид недоступности родитеља, тј. мајке, у смислу компромитоване сталности, стабилности и смањене подршке у периоду када је адолесцентима значајно да на њу могу рачунати.

26 Александар Рамах, „Злоупотреба супстанци код деце и младих“, нав. дело, стр. 443

27 Весна Дуканац, Тамара Цамоња Игњатовић, Марко Милановић, Бранислава Поповић-Ћитић, „Личност адолесцената са проблемима зависности од интернета и карактеристике њихових породица“, Психолошка истраживања, Филозофски факултет, Институт за психологију, Београд, бр. 18(2)/2015, стр. 175.

Родитељи „интернет-зависника“ процењују своје породице као „неукључене“, односно емоционално удаљене, са мало заједничких активности између чланова, одвојеним начином провођења времена и без могућности да се једни другима обрате за помоћ. У оваквим породицама индивидуалност и независност високо се вреднују, а издвојеност појединих чланова породице иде у правцу „да свако гледа своја посла“. Све димензије позитивног породичног функционисања ниско су процењене од стране оба родитеља, који су генерално незадовољни породичним функционисањем. О томе се и не разговара, већ се тако стање учвршћује као нефлексибилан образац функционисања. Очеви ових адолесцената поседују мешавину незаинтересованог и одбацујег родитељског стила. Мајке адолесцената су за нијансу оптимистичније од очева, њихов родитељски стил добије „само“ један вид квалитета незаинтересованости. Како остају без емотивне подршке оба родитеља, адолесценти се последично окрећу доступном „извору подршке“, а то су интерактивна искуства на интернету.²⁸ Коначно, имајући на уму сложене обрасце интеракција, можемо размишљати и о

повратном утицају понашања детета на родитељске односе и породично функционисање са slabим кохезивним снагама, где „паралелна коегзистенција“ чланова одржава можда неконфликтну, али свакако нефункционалну равнотежу. Све наведене карактеристике могу отежати процес социјализације адолесцената, створити тешкоће преузимања социјалних улога и ослабити развој вештина комуникације и решавања проблема.²⁹ Због тога ови адолесценти, без обзира на своју базичну, али несигурну, везаност за родитеље, формирају избегавајуће понашање и лако повлачење у виртуелни свет.

6. ЗАКЉУЧАК

Адолесценција увек представља прекретницу у даљем функционисању и појединца и породичног окружења. Уколико снаге високог потенцијала раста надјачају вулнерабилност личности адолесцента и уколико се здрави и прогресивни потенцијали породице изборе за своју доминацију сретћемо се са бурним и тешким периодом живота, али успешним исходом адолесценције.

28 Jennifer Tichon, Margaret Shapiro, „The Process of Sharing Social Support in Cyberspace“, *Cyberpsychology & Behavior*, Mary Ann Liebert, New York, no. 6/2003, pp. 161–170.

29 Vesna Dukanac, Tamara Džamonja-Ignjatović, Marko Milanović, Branislava Popović-Čitić „Differences in Temperament and Character Dimensions in Adolescents With Various Conduct Disorders“, *Vojnosanitetski pregled, Vojno medicinska Akademija, Beograd*, br.73(4)/ 2016, str. 358.

Уколо регресивне снаге надјачају, екстернализација нерешених родитељских проблема додатно компликује бурни адолесцентни период њихове деце. Родитељи са недоследним ауторитарним стилем, у суштини занемирајућег и одбацујућег родитељства подспешиће адолесцентеву базичну несигурност. Из тога ће настајати разни облици поремећај понашања.

Родитељска дисфункционалност са честим сукобома „свих са свима међусобно“ и позитивна однос породице према употреби супстанци поспешиће развој, разних видова, хемијске зависности својих адолесцента. Родитељи са специфичним дезангажованим и дистанцираним родитељским стилем, тзв. „неукључене“ породице, са емоционалном удаљеношћу између свих чланова појединачно, поропоспешиће развој новонасталог вида зависности, популарно назване „интернет зависност“.

ЛИТЕРАТУРА

- Брзев Ђурчић, Весна, „Сепарација у адолесценцији и терапеут“, у зборнику: Адолесценција – револуција и еволуција у развоју (приредио: Војислав Ђурчић), ИП Жарко Албуљ, Београд, 1997, стр. 81-87.
- Букелић, Јован, Социјална психијатарија, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, стр. 238-329.
- Вуков, Мила, Путеви и странпутице породице, ГИП „Култура“, Београд, 1994, стр. 9-14.
- Вуков, Мила, „Живот на клацкалицы“, у зборнику: Путеви и странпутице породице (приредила Мила Вуков), ГИП „Култура“, Београд, 1994, стр. 42-54.
- Димитријевић, Александар, „Улога очеве пре, током и после едипалне фазе развоја“, у зборнику: Психотерапија и психодинамика у свету Едипа и Електре (приредио Бранко Ћорић), Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2011, стр. 127-136.
- Димитријевић, Иван, „Кућа залазећег сунца, породица и алкохолизам“, у зборнику: Путеви и странпутице породице (приредила Мила Вуков), ГИП „Култура“, Београд, 1994, стр. 54-75.
- Дуканац, Весна; Џамонја Игњатовић, Тамара; Милановић, Марко; Поповић-Ћитић, Бранислава, „Личност адолесцента са проблемима зависности од интернета и карактеристике њихових породица“, Психолошка истраживања, Филозофски факултет, Институт за психологију, Београд, бр18(2)/2015, стр. 65-181.
- Dukanac, Vesna; Džamonja-Ignjatović, Tamara; Milanović, Marko; Popović-Čitić, Branislava, "Differences in Temperament and Character Dimensions in Adolescents With Various Conduct Disorders", *Vojnosanitetski Pregled*, Vojno medicinska Akademija, Beograd, br.

73(4)/ 2016, str. 353–359.

- Марковић Оливера, „Обични људи, здрава породица“, у зборнику: Путеви и странпутице породице (приредила Мила Вуков), ГИП „Култура“, Београд, 1994, стр. 19-26.
- Рамах, Александар, „Злоупотреба супстанци код деце и младих“, у књизи Психијатрија развојног доба (приредили Светомир Бојанин и Смиљка Деушић), Београд, Институт за ментално здравље, 2012, стр. 435-454.
- Тадић, Невенка, Психијатрија детињства и младости, Научна КМД, Београд, 2006, стр. 50-75.
- Ћурчић, Војислав; Брадић, Загорка, „Преображај у адолесценцији“, у зборнику: Адолесценција – револуција и еволуција у развоју (приредио: Војислав Ћурчић), ИП Жарко Албуљ, Београд, 1997, стр. 21-31.
- Ћурчић, Војислав, „Тражење смисла у новој адолесцентној реалности“ у зборнику: Трагање за смислом (приредио Војислав Ћурчић), ИП Жарко Албуљ, Београд, 2004, стр. 11-26.
- Adelson, Joseph; Doehrmann, Margery, „The psychodynamic approach to adolescence“, in *Handbook of adolescent psychology*, (ed. Joseph Adelson), Wiley, New York, 1980, pp. 99-116.
- Allen, Joseph; Hauser, Stuart; Eichholt, Charlene Bell, Kathy; O'Connor, Thomas, „Autonomy and Relatedness in Family Interactions as Predictors of Expressions of Negative Adolescent Affect“, *Journal of Research on Adolescence*, Wiley-Blackwell, Newark, no. 4/1994, pp. 535-552.
- Davis, Richard, „A Cognitive-Behavioral Model of Pathological Internet Use“, *Computer in Human Behavior*, Elsevier, Quebec, 17/2001, pp. 187-195.
- Ериксон, Ерик, Идентитет и животни циклуси, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр. 65-117.
- Josselson, Ruthellen, „Ego development in adolescence“, in: *Handbook of Adolescent Psychology*, (ed. Joseph Adelson), Wiley, New York, 1980, pp. 188–210.
- Morgan, Mary, „On Being Able to be a Couple: the Importance of a „Creative Couple““, in *Oedipus and the Couple* (ed. Francis Grier), Karnac, London, 2006, pp. 9-31.
- Steinberg, Laurence; Morris, Amanda, „Adolescent Development“, *Annual Reviews of Psychology*, Annual Reviews, Palo Alto, no. 52/2001, pp. 83-110.
- Tichon, Jennifer; Shapiro, Margaret, „The Process of Sharing Social Support in Cyberspace“, *Cyberpsychology & Behavior*, Mary Ann Liebert, New York no. 6/2003, pp. 161–170.
- Vensente, Mishel, „Kakav kraj za adolescenciju?“ у зборнику: Adolescencija – revolucija i evolucija u razvoju (priredio: Vojislav Ćurčić), IP Žarko Albulj, Beograd, 1997, str. 71-79.

- Yen, Ju-Yu; Yen, Cheng-Fang; Chen, Cheng-Chung; Chen, Sue-Huei; Ko, Chih-Hung, „Family Factors of Internet Addiction and Substance Use Experience in Taiwanese Adolescents“, *Cyberpsychology & Behavior*, Mary Ann Liebert, New York, no. 10(3)/2007, pp. 323-329.

**Vesna Dukanac
Vladimir Ilić
Sanja Đurđević**

FAMILIES OF ADOLESCENTS IN A COLLISION WITH A NEW AGE: CHANGED FUNCTIONALITY OR NEW FORMS OF ADDICTION

Resume

Technological progress, like the era of the new age, brings a new dimension in the individual functioning of young generations and in the eternal transgenerational conflict. By relying well on the well-known postulates of posterity dynamics, family cycles in the family are still defined in relation to the significant events and development phases of individual family members. One of the most important phases in individual and family development is a period when children enter and go through the period of adolescence. Adolescence is a developmental and normative crisis characterized by high growth potential, but also by unstable Ego strength that intensifies personality vulnerability towards socio-pathological phenomena and psychopathology. On the other side, all developmental problems, socio-pathological phenomena and structural psychopathology of adolescents represent externalization of parental individual unsolved problems in parental dyad. Technological novelties, introducing a new way of communicating, further deepen the potential for transgenic conflict in this most elastic period for both adolescents and the family. The aim of the paper is to point out the characteristics of a healthy family with the adolescent, but also the specificity of problematic families with particular reference to the functioning of adolescent families with problems of abuse and new forms of addiction.

Keywords: family, adolescence, family functioning, technological progress, problems of new addictions